

Wstęp

Współcześnie truizmem już wydaje się stwierdzenie, że powinno się odchodzić od edukacji tradycyjnej – podającej, przekazującej, uniformizującej – na rzecz edukacji preferującej indywidualny wysiłek jednostki, jej samorozwój i auto-kreację. Zarówno duże tempo rozwoju cywilizacyjnego, jak również jakość oraz charakter przeobrażeń społecznych, politycznych i gospodarczych wyznaczają potrzebę całościowej autoedukacji, która stwarza człowiekowi szansę na odnalezienie własnego miejsca w gwałtownie zmieniających się realiach codzienności i twórczą ich kreację. Bez udziału wysiłku autoedukacyjnego nie można ukształtować tożsamer i autonomicznej osobowości oraz rozwinąć zdolności twórczych człowieka. Autoedukacja rozumiana jako autonomiczny proces, w którym jednostka jest podmiotem kierującym własnym rozwojem, zgodnie z uznawanymi przez siebie wartościami, jest zjawiskiem złożonym, realizowanym w toku całego życia człowieka i uwarunkowanym wieloaspektowo. Ma też charakter dynamiczny i zmienny, w różnych okresach życia, w zależności od sytuacji i odczuwanych potrzeb człowiek może podejmować autoedukację ukierunkowaną na odmienne cele, treści, różny może być też poziom jego aktywności i efektywności działania. Prezentowane w niniejszym opracowaniu badania zostały zainspirowane wynikami szeroko zakrojonych badań, prowadzonych przez autorkę w latach 2012–2013 nad stanem i uwarunkowaniami autoedukacji studentów studiów pedagogicznych i niepedagogicznych. Łącząc podejście ilościowe i jakościowe, stanowiły one próbę holistycznego ujęcia autoedukacji studentów. Analizując wypowiedzi autobiograficzne osób badanych, zauważono między innymi pewną prawidłowość, świadczącą o tym, że podejmowanie, przebieg i efekty autoedukacji są związane z gotowością człowieka do bycia odpowiedzialnym, odpowiedzialnego postępowania i ponoszenia odpowiedzialności za swoje decyzje lub czyny. Studenci o niskim stopniu aktywności autoedukacyjnej przyznawali się do braku gotowości do bycia odpowiedzialnym, co nierzadko wiązało

się z obawą przed dorosłym, samodzielnym życiem i wypełnianiem obowiązków wynikających z określonych ról społecznych. Uznano zatem, że w takim ujęciu odpowiedzialność mogłaby stanowić istotny czynnik w całości kształcenia i uwarunkowań osobowych autoedukacji.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć stanowiska traktujące odpowiedzialność jako warunek dojrzałej osobowości i czynnik rozwoju osobowego. Zwłaszcza poczucie odpowiedzialności, na które składa się: obraz siebie jako sprawcy działania, przedmiot subiektywnie pojętej odpowiedzialności oraz obraz siebie jako sędziego¹, może mieć znaczenie dla aktywności autoedukacyjnej. Zbyt małe poczucie odpowiedzialności spowodowane minimalizowaniem swoich możliwości jako sprawcy wyraża się w tendencji do niepodjęcia aktywności (również autoedukacyjnej) i przenoszenia odpowiedzialności na innych. W narracjach studentów o niskim stopniu aktywności autoedukacyjnej, oprócz braku gotowości do bycia odpowiedzialnym, można było też zauważyć ich słabe przeświadczenie o własnej skuteczności, wiążące się z niewielkim poczuciem kontroli i sprawstwa. R. Derbis stwierdził, że niskie poczucie odpowiedzialności powoduje mniejsze zainteresowanie poznawaniem oraz zrozumieniem świata, słabsze przystosowanie społeczne, niedojrzałość emocjonalną, lenistwo, nieporadność życiową, bierne poddawanie się losowi². Wszystkie te „właściwości” mogą utrudniać lub uniemożliwiać autoedukację jednostki. Rozważając związki autoedukacji i odpowiedzialności, warto też zwrócić uwagę, że ludzie poczuwają się do odpowiedzialności z tytułu uznania dla wartości, które chcą swoim dziełem chronić lub kultywować. Taką wartością może być również praca nad własnym rozwojem. Do tej pory rozpatrywano odpowiedzialność czy też poczucie odpowiedzialności w aspekcie czynnika warunkującego aktywność autoedukacyjną jednostki. Dodatkowo można sformułować pytanie: w jaki sposób działania podejmowane w ramach autoedukacji wpływają na ogólny poziom poczucia odpowiedzialności człowieka? Wydaje się, że pomiędzy tymi zmiennymi zachodzi obustronna zależność, ale kwestie te należałoby zweryfikować w badaniach naukowych. Z nieco innego punktu widzenia można uznać, że poczucie odpowiedzialności i kierowanie się nim w życiu jest wartością psychologiczną i społeczną. Człowiek może więc dążyć do tego, aby wyrabiać w sobie to poczucie. A zatem rozwijanie poczucia odpowiedzialności mogłoby stanowić jeden z ważnych obszarów pracy nad własnym rozwojem. Prezentowane w niniejszej pracy badania stanowią jedynie wstępne rozpozna-

¹ Zob. np. M. Kościelska: *Sens odpowiedzialności. Perspektywa psychologa klinicznego*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007, s. 43–48.

² R. Derbis: *Skala do badania poczucia odpowiedzialności. Podręcznik*. WSP, Częstochowa 1993, s. 17.

nie problemu wzajemnych zależności zachodzących pomiędzy autoedukacją a odpowiedzialnością jednostki.

Praca składa się z trzech części: teoretycznej, metodologicznej oraz badawczej. Część teoretyczna zawiera dwa rozdziały. W rozdziale pierwszym przedstawiono w sposób syntetyczny problematykę związaną z autoedukacją: sposób rozumienia tego pojęcia, podstawowe komponenty autoedukacji, jej teoretyczne podstawy, których poszukiwano na gruncie psychologii poznawczej, a także osobowościowe, pedagogiczne, środowiskowe, społeczne i kulturowe uwarunkowania autoedukacji. Ostatni podrozdział rozdziału pierwszego zawiera przegląd niektórych dotychczasowych badań nad podjętym zagadnieniem. W rozdziale drugim ukazano problematykę odpowiedzialności w aspekcie filozoficznym, pedagogicznym, socjologicznym i psychologicznym oraz niektóre powiązania zachodzące pomiędzy autoedukacją i poczuciem odpowiedzialności człowieka.

Drugą część pracy stanowi koncepcja metodologiczna badań własnych. W rozdziale trzecim zaprezentowano zatem przedmiot badań, cele, problematykę badawczą, zmienne i wskaźniki oraz metody, techniki i narzędzia badawcze. W ostatnim podrozdziale dokonano charakterystyki grupy badawczej.

Ostatnia część pracy została poświęcona analizie wyników przeprowadzonych badań empirycznych. W pierwszej kolejności przedstawiono wyniki badań dotyczące stopnia aktywności autoedukacyjnej studentów w różnych sferach osobowości: poznawczej, instrumentalnej, biologicznej, społecznej i duchowej oraz ogólny stopień ich aktywności autoedukacyjnej, a następnie zaprezentowano analizę wyników badań odnoszących się do poziomu poczucia odpowiedzialności respondentów. Celem rozdziału czwartego było także ukazanie statystycznych zależności pomiędzy zmiennymi: aktywnością autoedukacyjną studentów a ich poczuciem odpowiedzialności. Ostatnią merytoryczną część pracy stanowi zakończenie, w którym zawarto podsumowanie badań oraz ogólne refleksje i wnioski, istotne z punktu widzenia podjętej problematyki. Pracę kończy bibliografia, spisy tabel i wykresów oraz aneksy.